

VASTITATEA ȘI STERILITATEA SPAȚIILOR ÎN ROMANUL LUI DINO BUZZATI *DEȘERTUL TĂTARILOR*

Gabriela JITARU

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul articol ne propunem să analizăm comportamentul protagonistului romanului *Deșertul Tătarilor* din perspectivă spațială, anume spațiul fiind, prin vastitatea și sterilitatea sa, factorul determinant al apariției speranței absurde a omului în declanșarea anumitor evenimente majore în viața sa și că anume el va deveni actorul principal. E atât de oarbă credința în acest miraj, încât personajele din roman petrec ani întregi într-o monotonă așteptare. Probabil că fiecare din ei crede, la un moment dat, că în viață îl așteaptă un destin special, că este imposibil ca viața să însemne doar o rutină îngrozitoare ce anihilează într-un final toate dorințele și așteptările, oferind un fel de înțelepciune a resemnării. Dar poate uneori ceea ce se numește destin nu înseamnă decât o mare farsă pe care ți-o joacă viața și până în clipa morții aștepți să ți se întâmple ceva care să salveze anii de ratare, care să-ți arate că toate sacrificiile au avut un rost.

Cuvinte-cheie: *cronotop, spațialitate/aspațialitate, sterilitate, fantastic, iluzie, misterios, anonim.*

THE VASTNESS AND STERILITY OF SPACES IN DINO BUZZATI'S NOVEL *THE TARTAR STEPPE*

In this article we propose to analyze the behavior of the protagonist of the Novel *The Tartar Steppe* from spatial perspective, namely the space is, by its vastness and sterility the driver of absurd hope of man on the triggering of certain major events in his life and exactly the space will become the main character. The trust in this mirage is so blind, that the Novel characters spend years waiting for it. Perhaps each of them thinks, at some point, that life awaits a special destiny, that it is impossible for life to mean just a terrible routine that eventually will annihilate all the desires and expectations, providing a kind of wisdom resignation. But maybe sometimes the destiny is only the great farce, where you just play the role and till the death you expect something, that would save your lost years and would show you, that all the sacrifices had its sense.

Keywords: *chronotope, spatiality, sterility, fantasy, illusion, mystery, anonymity.*

Prezentul articol are drept scop studiul cronotopului (în special ne vom axa pe analiza dimensiunii spațiale) în romanul lui Dino Buzzati *Deșertul Tătarilor*. Din punct de vedere filosofic, spațiul este definit ca o modalitate a existenței ce se manifestă în raporturile de coexistență dintre obiecte și fenomene, în întinderea, distanța și poziția lor relativă.

Obiectivele pe care ni le propunem în prezenta cercetare sunt:

- analiza fiecărui tip de spațiu în parte;
- conturarea itinerarului protagonistului și interpretarea fiecărui determinant spațial;
- determinarea impactului spațiilor asupra stărilor psihologice ale protagonistului (în final protagonistul este un învingător sau un învins?);
- identificarea semnificațiilor simbolice ale fortăreței și ale deșertului în structura romanului.

Abordarea pe care intenționăm să o propunem este una **inovativă**, deoarece este un studiu rezultat dintr-un viu interes pentru argumentul în cauză, unde spațiul și timpul sunt două dimensiuni primordiale ale existenței și se află într-o strânsă conexiune, care se exprimă prin faptul că acele două modalități ale existenței, considerate sub aspectele lor concrete, devin componente, invers variabile, ale unui spațiu cu patru dimensiuni, care este numit și continuitate spațio-temporală quadri-dimensională.

Un punct de turnură în domeniul studiului cronotopului l-au prezentat cercetările interdisciplinare ale lui Mihail Bahtin, precum și cele ale lui Cesare Segre. La fel, pentru elaborarea studiului în cauză drept suport ne-au servit cercetările lui Șerban Stati, precum cele ale lui Romul Munteanu și ale lui François Livi.

În domeniul literaturii spațiul și timpul sunt abordate din perspectiva a două părți integrante ale cronotopului, considerat unitate spațio-temporală. Dacă vom analiza aceste concepte, vom observa că, spre deosebire de timp care este concept ireal, spațiul este comparativ mai exact. Denumirile geografice ale locului desfășurării acțiunii sunt deseori indicate în plan absolut real.

În opera literară timpul este strâns legat de spațiu, există ca un tot întreg și au proprietatea de a se întrepătrunde sau de a trece unul în altul, fapt evident în romanul nostru.

O caracteristică generală a romanului lui D.Buzzati ar fi aceea că spațiile sale sunt foarte ample, deșerte, fascinante prin apertura lor, fapt ce vine în contrast cu cele ale lui Kafka, și anume: porțile închise.

Dar rezultatul este identic: vanitatea ideală duce la același final, adică imposibilitatea realizării idealului.

„Din punctul de vedere al tipului de imagini cu care operează, D.Buzzati manifestă înclinație mai degrabă către aria nordică, fiind de constatat și unele sugestii din narațiunea gotică și din romantismul tenebros (peisajul aspru alpin, întinderi ceptoase, arhitecturi mohorâte, spectre rătăcitoare)” [4, p.162].

Cadrul spațial în *Il Deserto dei Tartari* este definit de trei elemente: **Orașul, Fortul, Munții**, fiecare dintre ele fiind încărcate de valori pozitive sau negative. Le vom analiza pe fiecare în parte.

Orașul despre care este vorba aici, cu toate că ar tinde să capete o oarecare doză de realitate, totuși nu are o fizionomie precisă, de aici relevându-se aspațialitatea sa. El nu are nume, se află la câteva zile de mers de la Fortul Bastiani, deține anonimatul cu definirea de Oraș. Cu toate că s-a menționat anterior că determinanții spațiali sunt mai reali decât cei temporali, în cazul nostru se observă că ambele tipuri de determinanți, pentru a imprima nuanța de atemporalitate și aspațialitate, sunt ireali prin indeterminabilitatea lor, fapt ce ar tinde spre o localizare a acțiunii în orice timp și în orice spațiu al universului, imprimând, astfel, acțiunii gradul de general-uman.

Orașul este definit drept punct de plecare al mării călătorii. El prezintă evaziunea, reîntoarcerea la o lume liberă, unde omul își creează impresia de a-și putea ghida singur viața și de a nu fi o unealtă în mâinile destinului crud. Zilele sunt încărcate de evenimente și pentru toți puțin contează dacă ele sunt favorabile sau nu. Aici nu-i caracteristică starea angoasantă, așteptarea nu e o viață care se consumă în mod inutil, ci este una vioaie, sănătoasă, simplă, lipsită de ambițiile absurde care persistă până la finalul vieții. Anume Orașul încadrează regretele lui Drogo, care cristalizează visurile evaziunii din Fort:

„Nella sua casa, in città, gli orologi, uno dopo l'altro, con voci diverse, adesso suonavano le dieci, ai rintocchi tintinnavano lievemente i bicchieri nelle credenze, dalla cucina giungeva una eco di risata, dall'altra parte della via un canto di pianoforte” [2, p.45].

Mai târziu însă, pentru Drogo, Orașul își pierde din sistemul său de valori.

Dacă inițial **Fortul** este considerat de către protagonist drept o închisoare, mai târziu, la reîntoarcerea sa în Oraș, acel Oraș, anterior încărcat de valori, unde Drogo a crescut și față de care nutrea o explicabilă afecțiune, îl găsește ca pe un surghiun, unde nu mai are un loc al său și unde era deja lăsat uitării de-a binelea:

„Straniero, girò per la città, in cerca di vecchi amici, li seppe occupatissimi negli affari, in grandi imprese, nella carriera politica... Girava la città in cerca dei vecchi amici – ed erano stati molti – ma finiva per ritrovarsi solo su un marciapiedi, con tante ore vuote davanti prima di far venire la sera” [2, p.150].

După cum observăm, deja față de apelul nordic al Deșertului, Orașul nu mai are vreun farmec pentru el, e deja pierdut, nu se mai regăsește acolo, e „Paradisul pierdut” și în el vede numai nostalgia timpului trecut, regretul tinereții și în special al copilăriei sale:

„Eccolo rinserrato nel buio, il piccolo mondo della sua fanciullezza” [2, p.6].

Și dacă inițial **Fortul** este simbol al prizonieratului, **Orașul** e cel al libertății. Totuși, Fortul, spre deosebire de Oraș, are locul său privilegiat, care îi plasează pe oameni față în față cu destinul lor, cu ei înșiși.

Dacă vom considera inițial opoziția Fort – închisoare, Oraș – libertate, vom obține altă opoziție: Fortul – loc de descoperire a Adevărului / Orașul – locul banalității, devenit apoi și închisoare. Orașul devine închisoare și datorită lipsei de spațiu, care dădea senzația de sufocare, în contrast cu vastitatea munților și a deșertului.

Drogo aici, la reîntoarcerea sa, are o senzație stranie care-l macină și-l face să părăsească Orașul pentru totdeauna. Orașul nu mai corespunde spiritului său visător, mereu în căutare.

Tragedia lui Drogo este cauzată de căutarea unui sens al vieții. El a renunțat la sistemul de valori al Orașului, în speranța să-l găsească în Fort. Dar nici aici nu a găsit acel sistem de valori care ar corespunde unui sens suprem al vieții. Și poate el niciodată nu l-a găsit, decât în ultimele momente ale vieții sale, în cadrul ultimei sale căutări, când are loc întâlnirea sa cu Moartea căreia îi zâmbește prin întuneric, poate e un zâmbet de resemnare, dar încărcat de subînțelesuri.

După cum s-a observat, în roman există o forță care îl împiedică pe Drogo să se reîntoarcă în Oraș, de parcă ceva de fiecare dată l-ar împiedica să părăsească Fortul. Și această forță a Destinului, care își exercită puterea misterioasă în Oraș... Toate ordinele vin din Oraș și lui Drogo i se refuză întotdeauna reîntoarcerea sa, sub anumite pretexte.

Itinerarul lui Drogo pornește din Oraș și continuă spre Fort. Acestuia i se poate atribui cronotopul Castelului, după M.Bahtin.

„Castelul este saturat de timp, în sens istoric al cuvântului, adică de un timp al trecutului istoric” [1, p.393]. Ca și în cazul nostru, în acest tip de cronotop e prezentă ciclicitatea timpului de rutină. Aici nu există nici un fel de evenimente, ci totul se repetă zi cu zi. Timpul aici se mișcă doar conform cercurilor mici, cum ar fi cel al zilei, săptămânii, lunii, vieții și pare oprit, într-o amortire fără evenimente:

„La vita gli appariva inesauribile, ostinata illusione, benché la giovinezza fosse già cominciata a sfiorire. Ma Drogo non conosceva il tempo” [2, p.74].

Fortul apare inițial ca un lăcaș al izolării de întreaga lume, sumbru, străin, care însă avea ceva misterios ce-l atrăgea pe Drogo cu o forță magică:

„Non era imponente, la Fortezza Bastiani, con le sue basse mura, né in alcun modo bella, né pittoresca di torri e bastioni, assolutamente nulla c'era che consolasse quella nudità, che ricordasse le dolci cose della vita. Eppure, come la sera prima, Drogo la guardava ipnotizzato e un inesplicabile orgasmo gli entrava nel cuore” [2, p.18].

Odată văzută, Fortăreața deja-l stapânea prin ceva inexplicabil, care-l făcea să simtă ceva ciudat. Și dacă ne amintim că inițial nici nu dorea să pășească pragul ei, chiar cu riscul de a fi considerat laș; în el dăinuie dorința de a lăsa totul baltă și de a se reîntoarce în Oraș, simbolul libertății, alături de Fortul care părea a fi unul al detențiunii:

„Pensò a una prigionie, pensò a una reggia abbandonata... Ma tutto ristagnava in un torpore misterioso” [2, p.18].

Chiar și prima noapte a aflării sale în Fortăreață se aseamănă cu cea a unui prizonier în celulă:

„Ancora il rigurgito della cisterna, ancora un'altra stella che sconfinò dal riquadro della finestra e la sua luce continuava a raggiungere il mondo, gli spalti della Fortezza, gli occhi febbrili delle sentinelle, ma non più Giovanni Drogo che attendeva il suono, ora tormentato da sinistri pensieri” [2, p.35-35].

Aici, în Fort, el începe a fi cuprins de gânduri referitoare la sensul existenței, care făceau să nască în interiorul său lucruri esențiale:

„Decine e decine erano gli uomini svegli, mentre lui giaceva nel letto, mentre tutto pareva immerso nel sonno. Decine e decine – pensava Drogo – ma per chi, per che cosa?” [2, p.34]

Și aici încep a se deschide tainele Fortului, cel care-l pune pe om față în față cu sine, îl supune unei meditații serioase asupra esenței umane.

Dacă Orașul, prin valorile sale materiale, se situa pe o treaptă mai înaltă față de Fort, aici unde comoditatea nu era în exces, apoi reconfortarea spirituală e superioară; omului, încet, încet, ca în niște cercuri, par a i se deschide subtilitățile vieții, el devine mai sensibil la toate împrejurările, este parcă apropiat de misterele existenței, însă aceasta e doar aparență.

Și cu gândul la toate aceste taine ale vieții sale viitoare, Drogo, cu freamăt în inimă, se gândea la ceea ce avea să urmeze:

„Se avesse dovuto rimanere lassù per anni e anni, e in quella stanza, su quel solitario letto, si fosse dovuta consumare la giovinezza?” [2, p.35]

Și o tristețe stranie îl copleșea în întregime. Încerca să lupte cu destinul său, dar acela deja îl cuprinsese în vârtoarea sa, atunci când văzuse Fortăreața pe culmile muntelui:

„Dove mai Drogo aveva già visto quel mondo? C'era forse vissuto in sogno o l'aveva costruito leggendo qualche antica fiaba?... Echi profondissimi dell'animo suo si erano ridestati e lui non li sapeva capire” [2, p.49].

Prin această apropiere instinctivă destinul îl cucerește pe Drogo, acesta dăruindu-i conștient spiritul său. Prin vrăjile sale Fortăreața a reușit să-l cucerească în mrejele sale:

„...sembrò a Drogo di entrare finalmente nel mondo della Fortezza. Quello era il primo legame e ne sarebbero venuti poi innumerevoli altri di ogni genere, che l'avrebbero chiuso dentro” [2, p.111].

Mica Fortăreață, care mai înainte îi părea că ar ajunge la nivelul unui Fort maiestos, își anunța începutul catastrofei, prin aura sa magică și copleșitoare:

„Drogo la fissava affascinato, si domandava che cosa ci potesse essere di desiderabile in quella solitaria bicocca, quasi inaccessibile, così separata dal mondo. Quali segreti nascondeva?” [2, p.8]

În momentul în care Drogo începe a pierde simțul timpului, când acesta începe a alerga cu pași rapizi, el devine victimă a Fortăreței, care este ca un fel de maladie contagioasă ce are puterea de a cuprinde în mrejele sale pe oricine vine acolo.

Și cu toate că nimeni nu era prizonier în Fort, toți erau liberi să-și trăiască viața după bunul plac, totuși nimeni nu venea și apoi nu pleca de bunăvoie de acolo. Părăsirea acestuia era un lucru aproape de neconceput. Doar Moartea putea permite abandonarea fiind mai puternică decât brațele atotcuprinzătoare ale Fortăreței.

Viața în Fort devine suportabilă odată cu obișnuirea omului acolo. În momentul în care armatele dușmane își pregătesc atacul, Fortul Bastiani din loc de detenție se transformă într-un Templu al Gloriei. Alături de speranța ipoteticeii invazii a Tătarilor, omul începe a fi dominat de frica de a pierde sau de a nu putea participa la luptele care ar putea edifica acel mare Templu al Gloriei. Și omul așteaptă zi de zi mișcarea lentă de pe cealaltă parte a frontierei. Fanatismul așteptării e ca un opium care creează o lume iluzorie în care-i mai ușor de trăit. Speranțele reînvie și devin mai puternice odată cu sosirea primăverii:

„Quassù è un po' come in esilio, bisogna pure trovare una specie di sfogo, bisogna ben sperare in qualche cosa” [2, p.32].

Speranța de eliberare și setea de glorie sunt situate la două poluri opuse; dacă alegi una, o pierzi pe cealaltă și viceversa.

Viața în Fort îi transformă pe toți în niște fanați incurabili, care par cu toții înnebuniți de setea de glorie. În afirmațiile lor ambigue despre viața din Fort se poate citi decepția anilor trecuți în van:

„Capi Drogo come un'intera generazione si fosse in quel frattempo esaurita, come lui fosse giunto ormai al di là del culmine della vita, dalla parte dei vecchi, dove in quel giorno remoto gli era parso si trovasse Ortiz. E a più di quarant'anni, senza aver fatto nulla di buono, senza figli, veramente solo nel mondo, Giovanni si guardava attorno sgomento, sentendo declinare il proprio destino” [2, p.202].

Și numai o mică speranță ascunsă undeva în interiorul sufletului se mai păstrează, fapt care-i face mai deosebiți de ceilalți oameni, copleșiți de banalitatea rutinei.

Fortul, ca într-o lume fabuloasă, a făcut să dispară hotarele timpului, acesta fiind recepționat în mod subiectiv. Anume din acest motiv oamenii erau parcă hipnotizați și obligați să trăiască în angoasă, în speranța oarbă, fapte chinuitoare ce contribuie la măcinarea lentă a spiritului uman.

Fortăreața poate fi considerată un fel de Purgatoriu, unde oamenii sunt găzduiți pentru a fi purificați, ca mai apoi să se poată îndrepta către lumea cealaltă cu tainele mântuirii.

Alături de universul material, evident în roman, mai deosebim și un cadru natural, care are importanță primordială în opera lui D.Buzzati. Acesta este cadrul muntenesc, cel care prezintă o pasiune pentru D.Buzzati, fiind sufletul universului buzzatian. Munții vin să întregească imaginea Fortului și să adaoge semnificații suplimentare existenței umane.

În roman izolarea omului se efectuează în munți, aceștia având o influență magică asupra lui. Anume munții, acest cadru vast și sec, încearcă să ajute omul la descoperirea tainelor existenței umane. Și tot ei sunt simbolul morții nimicitoare. Și Drogo, tânăr fiind, la începutul carierei sale, privind munții se surprinde gândindu-se și așteptând moartea:

„Eppure esistevano uomini – aveva sentito dire – che a un certo punto (strano a dirsi) si mettevano ad aspettare la morte, questa cosa nota ed assurda che non lo poteva riguardare” [2, p.75].

Anume munții sunt acei care izolează oamenii de viața lor, de rutină și îi impune să contemple asupra esenței umane, ei oferă un univers fantastic. Și dacă vom considera munții drept parte integrantă a naturii, apoi anume aceasta poate crea o atmosferă de contemplare, de uitare de sine, o evadare de la grijile cotidiene, un fel de extaz spiritual.

Începând cu recepționarea subiectivă a timpului și cu apariția munților ca o izolare, cu straniile lor efecte asupra vieții omului, se conturează în roman un univers misterios, fantastic, care are o mare putere de fascinare. Așa cum idealul lui Drogo la un anumit moment se suprapune cu moartea, devenind o unitate, munții sunt și ei un simbol al morții.

Ostili, sălbatici, miraculoși, aceștia sunt mesageri ai transcendenței umane:

„Guardateli, Giovanni Drogo e il suo cavallo, come sono piccoli sul fianco delle montagne che si fanno sempre più grandi e selvagge” [2, p.6].

Muntele servește la prevestirea morții, cea care urmează să sosească în mod inevitabil.

„Mai drastică este, sub raportul confruntării existenței omenești cu infinitul, suprema încercare a morții.

În fața ei fiecare ajunge singur, nu mai pot avea curs nici vanitățile, nici alte subterfugii amăgitoare. De aceea, numai cine a rămas credincios până la capăt destinului său și a obținut împăcarea cu sine poate sta în fața sfârșitului fără să se clatine: mai mult, moartea se preface atunci într-o apoteoză" [6, p.176].

În opera lui D.Buzzati muntele întotdeauna e abundat de farmecul morții, are asupra omului un mesaj angoasant și funest.

„Fiecare ascensiune presupune o elevare în plan spiritual, fiind un simbol al cunoașterii Adevărului" [5, p.5-6].

Așadar, în roman moartea lui Angustina, singurul erou, în viziunea lui D.Buzzati, pe aproape de culmile munților, dar cărora nu le-a atins aceste culmi, are menirea să demonstreze imposibilitatea ascensiunii spre cucerirea Adevărului. Tot așa moare și Drogo, încercând fără rost să găsească piatra filosofală, aceasta având menirea să demonstreze faptul că omul accede la Adevăr numai prin moarte. Și anturajul morții se descrie foarte minuțios, făcându-te să te cutremuri involuntar de teribilitatea peisajului, de mortuaritatea sa:

„Ma intanto il cielo si faceva cupo. Le rupi attorno, le pallide pareti dall'altra parte del vallone, il fondo del precipizio, avevano una tinta livida. Piccoli corvi volavano lungo gli aerei spigoli emettendo strida, parevano chiamarsi l'un l'altro per pericoli imminenti" [2, p.129].

Muntele e purtătorul pericolului și abundă de valorile supreme ale existenței. Nimic însă nu poate opri calea oamenilor în ascensiunea sa către aceste valori, în afară de moarte.

„**Orașul, Fortul și Muntele** se integrează în roman într-o geografie particulară. Orașul și Fortul constituie universul cunoscut, în cadrul căruia oamenii se deplasează liber, lucrează, se iubesc, formează familii" [3, p.47]. Dar, dincolo de zidurile Fortului se extinde imperiul muntelui, dominat de mistere și de necunoscut.

Orașul prezintă existența umană în banalitatea ei, cu oamenii care își continuă existența. Fortul, prin așezarea sa geografică în acel codru muntenesc, prezintă apropierea de misterele vieții, de cunoașterea absolută. Iar la final, revenind să reîntregească acest peisaj ca să formeze o unitate, apare Deșertul, abundat de și mai multe taine care se încearcă să fie făcute înțelese.

Avem trei universuri, trei lumi diverse și totodată continue, care vin să întregească decorul romanului: **Orașul, Fortul și Deșertul**. Această localizare imaginară a celor trei elemente spațiale vine să ne sugereze o apropiere de cele trei universuri, și anume: **Infernul, Purgatoriul și Paradisul**. Infernul, fiind cel mai de jos nivel, ar putea corespunde vieții Orașului, unde oamenii sunt copleșiți de rutină și nu au timp pentru a putea afla adevăruri aparent inutile. Apoi Purgatoriul venind în paralel cu Fortul, în care omului i se deschid anume orizonturi, largi, care-l fac să crească din punct de vedere spiritual. Și la final apare Paradisul, acel Deșert care prin vastitatea întinderii sale și prin depărtarea și ermetizarea spațiilor ne duce la ideea universului de dincolo, de cealaltă parte. Acesta este secretul vieții de după Moarte.

O stranietate și un miracol veneau dinspre porțiunea aceea de frontieră din partea septentrională. Nimeni nu văzuse nimic deosebit acolo, dar există totuși o teamă amestecată cu speranța că poate totuși vor veni dușmanii. Și curiozitatea era imensă, acea curiozitate a omului care se dovedește a fi până la urmă cauză a distrugerii sale:

„E dietro, che cosa c'era? Di là di quell'inospitale edificio, di là dei merli, delle casematte, delle polveriere, che chiudevano la vista, quale mondo si apriva? Come appariva il regno del Nord, il pietroso deserto per dove nessuno era mai passato?" [2, p.19]

Din clipa apariției curiozității, Drogo este cuprins de vâltoarea atotcuprinzătoare a Deșertului.

La o suprapunere a universului larg al Deșertului cu Moartea, vom observa dominarea acesteia din urmă chiar în titlul romanului «Deșertul Tătarilor». Confruntând Deșertul cu speranța, vom nota faptul că Drogo mizase pe un pustiu, pe un hău, acesta prevestind, la rândul său, imposibilitatea ascensiunii spre ideal.

„Pareva evidente che le speranze di un tempo, le illusioni guerriere, l'aspettazione del nemico del nord, non fossero stati che un pretesto per dare un senso alla vita" [2, p.170].

Dar toate aceste speranțe sunt vane și moartea vine să sfârșească aceste iluzii ca o izbăvire, ca o purificare.

La D.Buzzati „existența e înfățișată ca o zbatere inutilă, în împresurarea unui univers dușmănos, ale cărui rațiuni, dacă există, sunt impenetrabile" [6, p.174].

Universul dușmănos, care formează o panoramă a existenței personajelor și care vine să ilustreze ratarea Marelui Eveniment, este format din trei elemente: **Aerul, Muntele și Deșertul**. În roman nu are loc nici o „întâlnire elementară, fiindcă aerul și muntele sunt deopotrivă masculine, în timp ce deșertul nu poate dărui nimic din cauza sterilității lui absolute" [5, p.5-6]. Așadar, uniunea dintre munte și aer nu poate fi decât improductivă, fapt ce duce la imposibilitatea apariției Marelui Eveniment.

Dar această imposibilitate este caracteristică numai pentru Drogo nu și pentru alți militari din Fort. Fascinația pustiului i-a cuprins și pe restul camarazilor săi de arme. Și dacă lui nu îi este sortită atingerea țelului, pentru ceilalți așteptarea nu mai este sinonim cu imposibilitatea; faptul care pare o iluzie devine realitate. Zidurile închise ale vieții din Fort se sfărâmă, iar destinul tânărului ofițer de la finalul romanului, care părea că va repeta destinul lui Drogo, ia o cu totul altă întorsătură, cea a realizării.

Spațiile la D.Buzzati sunt foarte largi, pustii, fascinante, „omul nu se zbate sub amenințarea claustrărilor, privirile îi rămân fixate în contemplație și dezolarea e rezultatul neputinței de a-și apropia această vastitate” [6, p.164].

În avântarea spre idealul iluzoriu, pe măsură ce se înaintează spre căile acestuia, „spațiile se amplifică nemăsurat, mirajul se proiectează tot mai departe, într-un infinit cu care viața omenească nu se poate măsura oricât de arzătoare ar fi pasiunea, orice mijloc de înșelare a timpului ai întrebuița” [6, p.164].

Pe fundalul acestei vastități și sterilități a spațiilor, a imposibilității cuceririlor tainelor existenței, apare și eroul romanului, cel care „este nu numai victima unor condiționări externe, neprielnice realizării, ci și a propriei sale lipse de resort interior. Așteptarea lui nu are tenacitatea unei credințe în virtutea căreia și-ar putea consuma dinamic și creator energiile spirituale, ea se reduce la un lung șir de renunțări și acceptări abitudinarii” [6, p.162]. Așadar, protagonistul romanului apare absolut pasiv, destinul deține rolul principal și el suportă numai consecințele acestuia.

Starea de tensiune, de așteptare a Marelui Eveniment contribuie la dezvoltarea fatalismului protagonistului, care, alături de condițiile inconfortabile, nu încearcă să lupte în nici un fel, este un personaj palid, care se resemnează în fața destinului și se lasă purtat de iureșul acestuia. În persoana lui Drogo nu se denotă nici un fel de revoltă care ar încerca să schimbe într-un fel sau altul soarta, el se resemnează și-i este caracteristică „fuga din fața oricărui fapt ce i-ar cere un minim efort volitiv, capitulare necondiționată în fața spectrului rătăirii” [6, p.163].

În roman Drogo se profilează ca un conformist care-și descoperă și-și suportă destinul. El nu poate găsi sensul primordial al existenței și nu-și poate atinge marele ideal, deoarece în momentul în care se simte aproape de el misterul se deconturează și nu rămâne nimic.

„Trăind viața în stare de somnolență, solicitată de fapte mărunte, personajul buzzatian reprezintă de fapt o lume de antieroi condamnată să rămână la periferia existenței, într-o stare de așteptare sterilă, care face dificilă confruntarea lor cu eu-l originar. În expediția lor inconștientă spre necunoscut personajele prozatorului italian sunt refuzate de marile mistere ale existenței” [4, p.XVI].

Și moartea vine ca o mântuire pentru a masca un evident eșec. Itinerarul pe care trebuie să-l urmeze este nesigur, ambiguu, „într-un univers labirintic, în care toate drumurile sunt false, fiindcă nici unul nu poate duce spre scopul propus” [4, p.XIII].

Purtat de speranțe absurde, Drogo suferă fiasco într-o existență umană bolnavă, care se sfârșește cu moartea, interpretată și ca o altă naștere; și abia la finalul romanului, când aceasta vine, el primește cea renaștere surâzând, poate simțindu-se cuceritorul Marelui Mister.

În roman suntem plasați într-o lume de antieroi, condamnați să rămână într-un spațiu neimportant al existenței. Tragedia lui Drogo constă în faptul de a fi constrâns să caute un sens al vieții, dar el este renegat de acest mister al existenței. La Drogo „asimilarea înlăuntrul unui sistem-tip de obișnuințe se produce fără nici o tresărire de revoltă, și ajunge chiar să-i dea o senzație de confort. Dacă refuzul lui de a întreprinde vreo acțiune pentru a-și obține mutarea din fortăreață ar fi dictat exclusiv de obstinația speranței, personajul ar căpăta aura de demnitate pe care o dă credința consecventă într-un scop” [6, p.163].

Și iată-l pe Drogo negat, martirizat, depărtat de sine însuși, solitar, conferit jertfă morții, care vine să-l izbăvească de chinurile lumești.

Așadar, observăm că pe fundalul unor spații vaste, imense dar sterile activează un personaj plat, palid, căruia i s-a refuzat deschiderea oricărei taine a existenței.

Analiza motivului amplificării spațiilor în roman se poate efectua prin prisma studiului lui M.Bahtin, priutor la romanul grecesc, unde se menționează că „e necesară o extensiune abstractă” [1, p.246]. Și dacă în romanul grecesc este necesar de mult spațiu pentru desfășurarea acțiunii: pământ, mare, țări întregi, vastitatea spațiilor e caracteristică și romanului nostru, dar numai cu scopul de a demonstra minoritatea omului față de imensul natural, pentru a spori solitudinea acestuia, pus să acționeze, mai concret, să nu acționeze, să rămână inert, într-un cadru de o vastitate tulburătoare, unde ar putea fi realizate mii de fapte. Și anume contrastul

acesta dintre vastitate și imposibilitatea acționării vine să contureze tragedia lui Drogo, făcând-o și mai ucigătoare, sporindu-i puternic lovitura.

Ca și aproape în oricare operă literară, în romanul dat este evident un motiv foarte frecvent utilizat, și anume – cel al **drumului**, care se încadrează în unitatea spațială. În **cronotopul drumului** unitatea determinărilor spațio-temporale se manifestă cu o extremă precizie și claritate.

Așadar, motivul cronotopului drumului este enorm și rareori o operă poate fi lipsită de vreo variație a acestuia. Aici are loc „pătrunderea timpului în spațiu și curgerea prin el, formând drumul” [1, p.391]. De aici vine și metaforizarea **drumului**, și anume – „**drumul, calea vieții**”, când aceasta e comparată cu un drum fără de întoarcere, purtător spre neant. „Metaforizarea străzii are diverse forme și nivele, dar unul central ar fi cel al trecerii timpului” [1, p.391].

Motivul drumului e foarte evident în roman. Și așa cum la D.Buzzati timpul lasă toate structurile imobile concrete și numai omul singur, „mistificat de mirajul unor împliniri iluzorii, este obligat să se îndrepte, traversând vârstele adolescenței, maturității, bătrâneții, spre același neant egalizator” [6, p.165].

Simbol al vieții devine drumul – unul aparent fără obstacole, dar zadarnic și cu o mulțime de labirinturi: „Până atunci, el (Drogo) înaintase străbătând vârsta fără griji a primei tinereți, un drum care cât timp ești copil pare nesfârșit, anii se duc inert, cu pas ușor, nimeni nu le observă trecerea. Mergi liniștit, privind cu curiozitate în jurul tău, nu simți nici o nevoie să te grăbești, nimeni nu te împinge de la spate și nimeni nu te așteaptă, tovarășii tăi înaintază și ei ușori de gânduri, adesea se opresc și mai răd de câte o glumă. La porțile caselor oamenii mai vârstnici salută cu blândețe și-ți fac semn către orizont, cu zâmbete de complicitate; și așa inima începe să bată în ritmul dorințelor eroice, savurezi dinainte acele lucruri minunate care te așteaptă mai departe. Firește, încă nu se vede nimic, dar e sigur, absolut sigur că într-o zi vom ajunge la ele.

Mai e mult? Nu, ajunge să traversezi apa râului de colo, din față, și să treci de colinele acelea verzi. Dar oare n-am ajuns? Nu aceștia sunt pomii, pajiștile, nu aceasta este casa cea albă pe care o căutăm? Pentru câteva clipe ai impresia că așa este, și ai vrea să te oprești. Apoi crezi că mai departe este încă mai bine, și-ți reiei drumeția fără să simți oboseală. Drumul continuă, așteptarea îți e încrezătoare, zilele sunt lungi și liniștite, soarele strălucește înalt pe cer și pare că niciodată n-o să coboare spre apus. Dar la un moment dat aproape instinctiv privești îndărăt și vezi că în spatele nostru s-a trântit o poartă, închizând calea de întoarcere. Simți atunci că ceva s-a schimbat, soarele nu mai e nemișcat, ci aleargă cu repeziciune și, vai, nici nu mai ai timp să-l privești, că iată-l coborând spre hotarele orizontului. Norii nu-i mai vezi liniștiți în golfurile albastre ale cerului. Fug, îngrămădindu-se unul peste altul, într-atât le este în grabă: înțelegi că timpul trece și drumul va trebui odată și odată să se sfârșească (...). Vor trece zile până când Drogo va înțelege ce s-a întâmplat cu el. Va fi ca o scuturare din somn. Va privi în jur fără să creadă, pe urmă va auzi zgomotul de pași ajungându-l din urmă, va vedea pe cei treziți înaintea lui cum aleargă cu sufletul la gură și îl întrec ca să ajungă ei primii. Va simți bătaia timpului scandând cu aviditate scurgerea vieții. La ferestre nu se vor mai arăta chipuri răzătoare, ci fețe nemișcate și indiferente. Și dacă va întreba cât mai are de mers, îi vor face iarăși semn spre orizont, dar fără nici o bunătate și bucurie. Între timp, tovarășii se vor risipi – unii rămân în urmă, sfârșiți, un altul a fugit înainte, nu mai e decât un punct minuscul pe linia orizontului.

După râul acela – vor spune oamenii – încă zece kilometri și vei fi ajuns. Dar de terminat, nimic nu se termină, zilele se fac tot mai scurte, la ferestre se înfățișează umbre apatice și palide, care clatină din cap. Până când Drogo va rămâne cu totul singur, la orizont va apărea țărnul unei mări imense nemișcate, de culoarea plumbului. Atunci va fi obosit, casele în lungul drumului vor fi aproape toate cu obloanele închise, și puținii oameni care se vor mai arăta îți vor răspunde cu un gest neputincios: binele pe care-l cauți e în urmă, mult în urmă, ai trecut pe lângă el fără să știi. O, e prea târziu acum ca să te mai întorci! În spatele lui crește zgomotul mulțimii care îl urmărește, mânată de aceeași iluzie. (...) Giovanni Drogo doarme acum în încăperea redutei a treia. Visează și surăde în somn. (...) Vai de el, dacă s-ar putea vedea pe el însuși, așa cum va fi într-o zi, acolo unde drumul se termină, nemișcat la marginea mării de plumb, sub cerul cenușiu și uniform, și în jurul lui nimic – nici o casă, nici un om, nici un arbore, nici măcar un fir de iarbă, un pustiu rămas același din timpuri fără memorie” [2, p.46-48].

Această „alegorie în alegorie” constituie rezumatul ideal al căii vieții lui Drogo. El apoi își urmează viața pas cu pas ca să ajungă spre acel hău egalizator – Moartea.

Cronotopul drumului poate avea două fațete: cea a drumului propriu-zis și cea a drumului-simbol, care la un moment dat se suprapun și are loc metaforizarea lor. Făcând o paralelă între drumul efectuat de Drogo

spre Fortăreață și viața care urma apoi s-o ducă, vedem unele lucruri identice: „Într-o spirală de râpe învecinate, acoperite deja de umbrele întunericului, în spatele unei haotice înlănțuirii de stânci, la o depărtare incalculabilă, învăluit încă în soarele roșu al apusului, de parcă ar fi ieșit dintr-o vrajă, Giovanni Drogo văzu atunci dealul nud și pe marginea lui o fâșie regulată și geometrică, de o culoare specifică gălbejită: profilul Fortăreței.

Ah, cât de departe încă!” [2, p.8]

După cum Drogo nu putea găsi Fortul în drumul său, tot așa mai târziu nu-și putea găsi idealul vieții sale și era mereu într-o eternă căutare.

Drumul vieții îl obligă pe om să-și urmeze propriul destin, așa cum îi este hărăzită traiectoria vieții sale.

Alt motiv în opera literară ar fi cel al întâlnirii. La fiecare întâlnire determinarea temporală este inseparabilă de cea spațială. „În cronotopul întâlnirii predomină nuanța temporală care se distinge printr-un înalt grad de intensitate valutativ-emoțională” [1, p.391]. Întâlnirile de obicei au loc în drum, care este locul unde se încrucișează căile cele mai cazuale, ale persoanelor celor mai diverse.

În cazul nostru a fost importantă întâlnirea lui Drogo cu Ortiz, fiind apoi pusă în paralel cu o altă întâlnire, în care Drogo urma să dețină alt rol. Și ambele întâlniri au loc în plin drum, unde are loc sincronizarea a două căi, simbolice, care vin să amintească despre consumarea fără de rost a timpului:

„Un uomo come lui finalmente; una creatura amica con cui avrebbe potuto ridere e scherzare, parlare della prossima vita comune, di cacce, di donne, della città. Della città che ora sembrava a Drogo relegata in un mondo lontanissimo.

Stringendosi intanto la valle, le due strade si avvicinavano e Giovanni Drogo vide che l'altro era un capitano” [2, p.9-10].

Acesta fiind parcă un aviz că peste câțiva timp Drogo urma să ocupe locul lui Ortiz, adică să fie mai în vârstă cu vreo douăzeci de ani:

„Esattamente come in quel giorno, pensò, con la differenza che le parti erano cambiate e adesso era lui, Drogo, il vecchio capitano che saliva per la centesima volta alla Fortezza Bastiani, mentre il tenente nuovo era un certo Moro, persona sconosciuta. Capi Drogo come un'intera generazione si fosse in quel frattempo esaurita, come lui fosse giunto ormai al di là del culmine della vita, dalla parte dei vecchi, dove in quel giorno remoto gli era parso si trovasse Ortiz. E a più di quarant'anni, senza aver fatto nulla di buono, senza figli, veramente solo nel mondo, Giovanni si guardava attorno sgomento, sentendo declinare il proprio destino” [2, p.202].

Și dacă vom analiza aceste drumuri, vom observa că, de fapt, e unul și același, numai că unul dintre eroi e cu câțiva ani mai în vârstă și deja consumarea timpului îi dă motive de neliniște, viața fiindu-i pierdută în zadar.

Așa cum motivul întâlnirii mai are o nuanță, și anume – acea cu valență negativă, ca de exemplu „nu s-au întâlnit”, „s-au despărțit”, cronotopicitatea se păstrează numai pentru că un membru al cronotopului e marcat cu sens negativ: „nu s-au întâlnit deoarece nu s-au aflat în același loc în același timp, sau poate în același timp se aflau în locuri diferite” [1, p.244]. Aici se observă, așadar, că determinările spațiale și temporale au un caracter aproape matematic.

Cele menționate se găsesc în roman la momentul neîntâlnirii lui Drogo cu dușmanul. În același timp ei se aflau în același loc, dar Drogo era silit să părăsească Templul Gloriei din cauza senilității. Prea târziu urmau să se încrucișeze căile Dușmanului cu cele ale Apărătorului:

„Lassù era passata la sua esistenza segregata dal mondo, per aspettare il nemico egli si era tormentato più de trent'anni e adesso che gli stranieri arrivavano, adesso lo cacciavano via” [2, p.226].

Aceasta a făcut imposibilă întâlnirea lor, ratarea acesteia fiind simbolică prin închiderea căii de acces spre Adevăr, spre marile mistere ale vieții.

Un alt cronotop este acel al **pragului** care deține un rol important în roman. Acesta este echivalent cu momentul crizei din viața omului: „Cuvântul „prag” a obținut un semnificat metaforic și se îmbină cu momentele de criză unde are loc luarea marilor decizii sau indecizia în momentul în care trebuie să aibă loc trecerea peste pragul vieții” [1, p.244].

Cronotopul pragului în roman persistă în două momente, și anume: la sosirea lui Drogo în Fort în momentul în care nu voia măcar să pășească pragul acestuia:

„Oh, tornare. Non varcare neppure la soglia della Fortezza e ridiscendere al piano, alla sua città, alle vecchie abitudini. Questo fu il primo pensiero di Drogo e non importa se tanta debolezza fosse vergognosa per un soldato, lui era anche pronto a confessarla, se occorre, purché lo lasciassero subito andare” [2, p.19].

Dar odată pășit acest prag, Drogo a devenit imediat victimă a acestei împărății a Fortăreței. Și de acum repetarea acestui motiv este simbolică în orașul natal. Orașul parcă ar fi al doilea prag al vieții sale, care însă nu mai are putere de tentație, Drogo nu va mai găsi ceea ce căuta, nu se va regăsi și se va decepționa la vederea Paradisului său pierdut. Lui i se refuză continuarea vieții în oraș și atunci el decide să rămână definitiv în Fort ca să-și urmeze viața în așteptarea clipei triumfale:

„Drogo questa volta se n’andava solo e intanto meditava sulla vita. Tornava alla Fortezza per rimanerci chissà mai quanto tempo ancora” [2, p.169].

Alegerea a fost deci făcută și Drogo urma să-și trăiască viața în Fortul care apoi urma să-i devină aproape mormânt.

Concluzii

Prin acest studiu am încercat să evidențiem vastitatea spațiilor în raport cu vanitatea idealului omului. Anume această apertură pune în contrast inutilitatea și minoritatea existenței pasive.

Am conturat itinerarul protagonistului și am încercat să interpretăm determinanții spațiali.

Am determinat impactul puternic al spațiilor asupra stărilor psihologice ale protagonistului, fără a obține, însă, certitudinea dacă la final Drogo este un învingător sau un învins.

Am identificat semnificațiile simbolice ale fortului și ale deșertului, aceste spații fiind sterile, prin identitatea lor, fapt ce a dus la speranțe deșarte. De fapt, *Deșertul Tătarilor* vorbește despre inutilitatea oricărei acțiuni, despre lupta cu viața pe care niciodată nu avem cum s-o câștigăm. Iar speranța, acest teribil și incurabil sentiment, este dușmanul cel mai cumplit. Este foarte sugestivă delimitarea cadrului spațial al romanului în cele trei părți: **Orașul**, **Fortul** cu **Munții** și **Deșertul**, în care vine să se înscrie toată existența umană, precum și viața de pe un alt tărâm.

Bibliografie:

1. BAHTIN, M. *Estetica e romanzo*. Torino: Einaudi, 1997.
2. BUZZATI, D. *Il Deserto dei Tartari*. Milano: Mondadori, 1994.
3. LIVI, F. *Le désert des Tartares*. Paris: Hatier, 1973, p.47.
4. MUNTEANU, R. Articol introductiv la Buzzati D. *Deșertul Tătarilor*. București: Univers, 1972.
5. NEGURĂ, P. Decorul în romanul lui Gracque și Buzzati. În: revista *Basarabia*, 1997, nr.5-6.
6. STATI, Ș. *Amiaza fantastică*. București: Editura Literatură Universală, 1968.

Prezentat la 01.07.2013